

Πολιτική Επιστήμη II

Κράτη, πολιτική και διακυβέρνηση στο

παγκόσμιο σύστημα

Διδάσκουσα: Ντία Αναγνώστου

Μάθημα 5^ο

Φτώχεια και Ανάπτυξη

Σημερινό μάθημα

- Τι είναι η φτώχεια, και πως πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε;
- Ποιες είναι οι κύριες τάσεις στην παγκόσμια φτώχεια και στις παγκόσμιες ανισότητες;
- Πως επηρεάζει η παγκοσμιοποίηση; Συμβάλλει στην αύξηση ή στη μείωση της φτώχειας και των ανισοτήτων;
- Ποιες είναι οι πολιτικές για την παγκόσμια ανάπτυξη, και πόσο επιτυχημένες είναι; Το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα
- Είναι αποτελεσματική η διεθνής βοήθεια; Ο ρόλος των ΜΚΟ
- Είναι αποτελεσματική η απομείωση του χρέους;
- Έχουν οι πλούσιες χώρες ηθική υποχρέωση να βοηθήσουν τις φτωχές χώρες;

Οι Μαλθουσιανές προβλέψεις

- Thomas Malthus (αρχές 19^{ου} αιώνα), Βρετανός αναλυτής πολιτικής οικονομίας
- Βασική πρόβλεψη: ο πληθυσμός αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο, ενώ τα βασικά αγαθά αυξάνονται αριθμητικά, επομένως το πρώτο θα υπερκερά το δεύτερο και θα έχουμε λιμούς, ασθένειες και πόλεμο
- Τι συνέβαλε στο να αποδειχτούν οι προβλέψεις λανθασμένες (τουλάχιστον μέχρι στιγμής);
- Η βιομηχανική επανάσταση, η πρόοδος της τεχνολογίας και τελικά η **ΑΝΑΠΤΥΞΗ**
- **ΑΝΑΠΤΥΞΗ**: μεγέθυνση, βελτίωση και διεύρυνση των οικονομικών δεικτών. Ο όρος ωστόσο είναι αμφιλεγόμενος

Τι είναι φτώχεια; Πως την αντιλαμβανόμαστε;

Απόλυτη και σχετική φτώχεια

- **Απόλυτη φτώχεια:** θεμελιώνεται στην ιδέα των «βασικών» αναγκών, δηλαδή στις φυσικές ανάγκες. Βασίζεται στην πρόσβαση σε πόρους, ειδικά σε φαγητό, ένδυση, κατοικία
- Αλλά οι άνθρωποι αισθάνονται φτωχοί όχι γιατί δεν ικανοποιούν τις βασικές ανάγκες τους αλλά επειδή στερούνται αυτά που απολαμβάνουν άλλοι
- **Ιδέα της σχετικής φτώχειας:** η φτώχεια είναι κοινωνικό φαινόμενο, και οι φτωχοί δεν είναι οι άποροι αλλά οι λιγότερο ευημερούντες
- Στερούνται τις συνθήκες και τις ανέσεις που άλλοι στην ίδια κοινωνία απολαμβάνουν
- ΟΟΣΑ και ΕΕ: σχετική φτώχεια είναι το όριο του 50% του εισοδήματος του μέσου νοικοκυριού της κοινωνίας
- Η ιδέα της σχετικής φτώχειας: αναδεικνύει τη σύνδεση της φτώχειας με τις ανισότητες

Ορισμός απόλυτης φτώχειας

- Παγκόσμια Τράπεζα: αν το όριο της απόλυτης ένδειας είναι το 1-1,25 δολάριο τη μέρα
- Τότε το 2004, 1.4 δισεκατομμύρια ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας
- Αν το όριο ανεβεί στα 2 ή 2,5 δολάρια, τότε ο αριθμός των φτωχών εκτοξεύεται στα 3,14 δισεκατομμύρια, ή στα 49% του παγκόσμιου πληθυσμού

Ο Amartya Sen και η έννοια της ανθρώπινης ανάπτυξης

- Οι φτωχοί υποφέρουν όχι μόνο λόγω της μη ικανοποίησης των υλικών αναγκών αλλά και των μη υλικών: περιορισμένες ευκαιρίες για να αναπτύξουν οι άνθρωποι τις ικανότητές τους, «να γίνουν κάτι» που να τους ικανοποιεί
- ΟΗΕ: έννοια της ανθρώπινης ανάπτυξης

ΟΗΕ, 1993, Δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης

- Η μακρά και υγιής ζωή (προσδόκιμο ζωής και επίπεδο υγείας)
- Η απόκτηση γνώσης (εκπαίδευση και αλφαριθμητισμός)
- Η πρόσβαση σε πόρους που είναι απαραίτητοι (καύσιμα, υγειονομικές δομές, κατοικία)
- Η διατήρηση των φυσικών πόρων για τις επόμενες γενιές (δημογραφικές τάσεις, βιωσιμότητα)
- Η διασφάλιση της ανθρώπινης ασφάλειας (τροφή, θέσεις εργασίας, προστασία από το έγκλημα και το προσωπικό άγχος)
- Η ισότητα ανάμεσα στις γυναίκες και στους άντρες (εκπαίδευση, εργασία, πολιτική συμμετοχή)

Ανάπτυξη: ανταγωνιστικές προσεγγίσεις και οράματα

- Ορθόδοξη προσέγγιση
- Οικονομικός φιλελευθερισμός
- Φτώχεια με οικονομικούς όρους
- Κατά κεφαλή ΑΕΠ
- Θεωρία του εκσυγχρονισμού
- Δυτικό πρότυπο ανάπτυξης
- Γραμμική εξέλιξη
- Κυρίαρχη αντίληψη
- Εναλλακτική προσέγγιση
- Ανθρωπιστική προσέγγιση στη φτώχεια
- Ριζοσπαστικά, αντι-δυτικά στοιχεία
- Έμφαση στην αυτοδιαχείριση
- Αντίθεση στις πολυεθνικές
- Ευρύτερα περιθώρια κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομία

Ορθόδοξη προσέγγιση στην ανάπτυξη

- Ανάπτυξη: οικονομική μεγέθυνση
- Κεντρικός μηχανισμός για να τονωθεί είναι η ελεύθερη αγορά
- Η αγορά παρέχει κίνητρα στα άτομα, είναι μέσο παραγωγής πλούτου
- Οι υπανάπτυκτες κοινωνίες είναι προορισμένες να μετασχηματιστούν σε «νεωτερικές» (modern) → θεωρία του εκσυγχρονισμού
- Επικριτές: οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που εκθέτουν τα κράτη στις πιέσεις της διεθνούς αγοράς και του διεθνούς εμπορίου μπορεί να είναι συχνά αντιπαραγωγικές
- Κριτική στα «προγράμματα δομικής προσαρμογής» του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας

Εναλλακτική προσέγγιση στην ανάπτυξη

- Κινήματα αντίστασης στον «παγκόσμιο Νότο», π.χ. Ζαπατίστας, ΟΗΕ, ΜΚΟ, κινήματα διαμαρτυρίας χωρικών, κλπ
- Όχι μία συνεκτική θεωρία για την ανάπτυξη
- Έμφαση στην αυτάρκεια των κρατών, οικολογική ισορροπία και βιωσιμότητα, κοινωνική ενσωμάτωση με σεβασμό στην πολιτισμική διαφορετικότητα, τοπικός έλεγχος, συμμετοχή της κοινότητας
- Αντίθετη στην έννοια της γραμμικής μετάβασης από την παραδοσιακή και υπανάπτυκτη, στην ανεπτυγμένη κοινωνία
- Φτώχεια: δομικό χαρακτηριστικό του παγκόσμιου συστήματος
- Εναλλακτικό στον καπιταλισμό πρότυπο ανάπτυξης
- Ρόλος και παρέμβαση του κράτους στην οικονομία, «Τίγρεις»

Ζαπατίστας, στην περιοχή Τσιάπας του Μεξικού

Ένας πιο άνισος κόσμος; Φτώχεια και ανισότητες

- Οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι, οι φτωχοί φτωχότερο
- Ωστόσο το θέμα είναι πολύ πιο σύνθετο
- Τι μετράμε; Εισόδημα; Προσδόκιμο ζωής; Πρόσβαση στην εκπαίδευση; Είναι το κατά κεφαλή εισόδημα ένας αξιόπιστος δείκτης;
- Ελλείψεις στη συλλογή αξιόπιστων στοιχείων
- Διαφορετικές χρονικές περιόδους: διεύρυνση ανισοτήτων μεταξύ κρατών μετά το 1945-1980
- Οι ανισότητες εσωτερικά των κρατών είναι εξίσου μεγάλες αν όχι μεγαλύτερες από αυτές μεταξύ των κρατών – φτωχοί άνθρωποι υπάρχουν και στα πλούσια κράτη: συντελεστής Gini
- 1980 και μετά: πιο δύσκολο να εκτιμήσουμε. Από το 1990 μέχρι και το 2009 ισχυρή ανάπτυξη στην παγκόσμια οικονομία. Έφερε μεγάλα οφέλη σε κράτη χαμηλού εισοδήματος

3 τάσεις στις παγκόσμιες ανισότητες

- Μεγάλη οικονομική πρόοδος της Κίνας, αλλά και της Ινδίας → εξισωτικές τάσεις
- Διαιωνιζόμενη φτώχεια στην υποσαχάρια Αφρική → διεύρυνση των ανισοτήτων
- Ενίσχυση των ανισοτήτων στα εσωτερικά των κρατών, π.χ. ΗΠΑ, Βρετανία, Ανατολική Ευρώπη, Ρωσία, Λατινική Αμερική, Κίνα

Το Κινέζικο «θαύμα»;

- Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι πρόσφατα, η Κίνα αναπτύσσεται με ρυθμούς 8-10%, και η Ινδία 7-8%
- Σε αυτές οφείλεται το ότι το χάσμα μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων κρατών μειώνεται
- Κίνα και Ινδία: συγκεντρώνουν το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού
- Παγκόσμια Τράπεζα: από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα η Κίνα έχει πετύχει την πιο εντυπωσιακή μείωση της φτώχειας στην ιστορία της ανθρωπότητας
- Μεγάλη επέκταση της βιομηχανικής παραγωγής, ανάπτυξη εξαγωγικών βιομηχανιών, μαζικά προγράμματα υποδομών, αλλά και έλεγχο του πληθυσμού με την πολιτική του «ενός παιδιού ανά οικογένεια»
- Ταυτόχρονα, μεγάλη περιβαλλοντική ρύπανση, ελλειπείς συνθήκες ασφάλειας στο χώρο εργασίας, υπονόμηση του θεσμού της οικογένειας

Η «τραγωδία» της Αφρικής

- Εξαίρεση – είναι ο «τέταρτος κόσμος», παρόλο που είναι πλούσια σε φυσικούς πόρους και κοιτάσματα
- Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 2009: και τα 24 κράτη με τον χαμηλότερο δείκτη βρίσκονται στην υποσαχάρια Αφρική
- Προσδόκιμο ζωής: μόλις 49,6 χρόνια (68,1 παγκόσμιος Μ.Ο.)
- Το 74% εκτιμάται ότι υποσιτίζεται, ενώ μόλις το 46% έχει πρόσβαση σε καθαρό νερό
- Εγκλωβισμένη σε έναν κύκλο φτώχειας: δύσκολη η έξοδος από τη φτώχεια, σύνδεσή της με τις ασθένειες
- Εμφύλιοι πόλεμοι, έκγλημα, διαφθορά
- Ανεξέλεγκτη αύξηση του πληθυσμού και των γεννήσεων

Αποτελούν πρόβλημα οι παγκόσμιες ανισότητες;

- Ανισότητες – μια μορφή κοινωνικής αδικίας. Διαφορετικές οι απόψεις της δεξιάς και της αριστεράς
- Η ανισότητα επηρεάζει τις σχέσεις πολιτικής ισχύος
- Οι ανισότητες σε συνδιασμό με τη φτώχεια και τις διευρυνόμενες εισοδηματικές διαφορές δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για εθνικές και φυλετικές συγκρούσεις
- Άλλοι όμως αμφισβητούν ότι οι ανισότητες είναι προτεραιότητα. Θεωρούν ότι η καταπολέμηση της απόλυτης φτώχειας είναι το πιο σημαντικό διακύβευμα
- Η ανισότητα μπορεί να επιφέρει και κάποια πλεονεκτήματα, ενώ η κοινωνική ισοπέδωση μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική στασιμότητα
- Η ελευθερία είναι σημαντικότερη από την ισότητα

Τα αναπτυσσόμενα κράτη

- Ο καθιερωμένος καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στο βιομηχανοποιημένο Βορρά και τον φτωχό Νότο (πρωτογενής παραγωγή, πρώτων υλών και τροφίμων) διατηρήθηκε
- Αναπτυσσόμενα κράτη: έντονη εξάρτηση από την εξαγωγή ενός μόνο προϊόντος → ευάλωτα στη διεθνή οικονομία
- Δεκαετία του 1970 – Παγκόσμια Τράπεζα και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) υιοθέτησαν μια νέα προσέγγιση για να προάγουν την παγκόσμια ανάπτυξη → τα προγράμματα δομικής προσαρμογής

Γιατί υιοθέτησαν αυτά τα προγράμματα, και ποιο είναι το περιεχόμενό τους;

- Κλιμακούμενη κρίση χρέους του αναπτυσσόμενου κόσμου
- Συσσωρευμένα δάνεια από τις δυτικές τράπεζες μέσω των «πετροδολαρίων» και της δραματικής αύξησης των τιμών του πετρελαίου το 1973
- Ο συνδυασμός αυξημένων επιτοκίων και της παγκόσμιας ύφεσης κατέστησαν πολύ δύσκολη έως αδύνατη την εξυπηρέτηση του χρέους (π.χ. Λ. Αμερική)
- Παγκόσμιοι οργανισμοί (ΠΤ, ΔΝΤ): δέχονταν πίεση να αυξήσουν ή να αναθεωρήσουν τα δάνεια, σε χώρες όπου τα προηγούμενα δάνεια είχαν συνεισφέρει ελάχιστη στην οικονομική ανάπτυξη

Εισαγωγή της αιρεσιμότητας (conditionality)

- Θεωρώντας ότι η κρίση χρέους οφείλονταν στην αναποτελεσματικότητα των οικονομιών και σε κακές κυβερνητικές πολιτικές, η ΠΠ και το ΔΝΤ: έθεσαν όρους στην παροχή μελλοντικών δανείων
- Όροι: μεταρρυθμίσεις που εμπνέονταν από τον οικονομικό φιλελευθερισμό → μείωση δημόσιων δαπανών, μείωση των επιδοτήσεων σε εγχώριες βιομηχανίες, εξάλειψη δασμών και άλλων περιορισμών στις εξαγωγές και εισαγωγές (απελευθέρωση του εμπορίου), απορρύθμιση της οικονομίας, ξένες επενδύσεις, ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων, υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας (για να αυξηθούν οι εξαγωγές και α μειωθούν οι εισαγωγές)

Ποια ήταν τα αποτελέσματα των προγραμμάτων δομικής προσαρμογής;

- Η επιβολή τους αποδείχτηκε εξαιρετικά αμφιλεγόμενη
- Υιοθετούνταν μέσα από διαπραγματεύσεις με τις κυβερνήσεις, αλλά αποδείχτηκαν ως επί το πλείστον αναποτελεσματικά
- Οι χώρες που κατάφεραν μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης από τη δεκαετία του 1970 και στο εξής όμως δεν στηρίχθηκαν στο ελεύθερο εμπόριο
- Οι «τίγρεις» της Ανατολικής Ασίας, η Ινδία και η Κίνα αναπτύχθηκαν μέσα από κρατική υποστήριξη, και άλλες μορφές προστατευτισμού που χρησιμοποίησαν
- Οι χώρες αυτές έδωσαν έμφαση στην αγορά και στις εξαγωγές ως μέρος εθνικών στρατηγικών ανάπτυξης που τις επέτρεψαν να ενσωματωθούν στην παγκόσμια οικονομία με τους δικούς τους όρους

Τα βασικά μειονεκτήματα των προγραμμάτων δομικής προσαρμογής

- Joseph Stiglitz: οδήγησαν σε αύξηση και όχι σε μείωση της φτώχειας λόγω περικοπών στις δημόσιες δαπάνες
- Η έκθεση σχετικά αδύναμων οικονομιών στο διεθνή ανταγωνισμό οδηγούσε συχνά σε αύξηση της ανεργίας, μείωση των μισθών και επιδείνωση των συνθηκών εργασίας
- Στην πραγματικότητα, τα προγράμματα αυτά αντανakλούν ένα μοντέλο που δεν ακολούθησε κανένα ανεπτυγμένο κράτος
- ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία, Κίνα: η πρώιμη βιομηχανοποίηση συνδέθηκε με κρατικό προστατευτισμό των βιομηχανιών από τις εισαγωγές
- Στράφηκαν σε πολικές ελεύθερου εμπορίου και ανταγωνισμού μόνο αφού έφτασαν σε ένα επίπεδο οικονομικής ωριμότητας και έπαψαν να είναι ευάλωτες

Μερική στροφή από το 2002

- Προσαρμοσμένα (όχι ενιαία) προγράμματα του ΔΝΤ και της ΠΤ
- Τροποποιημένα → Κείμενα Στρατηγικής για την Καταπολέμηση της Φτώχειας
- Πιο ευέλικτα
- Αξιοποίηση της κρατικής ιδιοκτησίας
- Καταπολέμηση της φτώχειας
- Εξακολουθεί η έμφαση στην οικονομική ορθοδοξία της αγοράς, και στην ανάπτυξη μέσα από τις εξαγωγές

Διεθνής βοήθεια (ή εξωτερική βοήθεια)

- Μεταφορά αγαθών ή υπηρεσιών από ένα κράτος σε άλλο με κίνητρο την ενίσχυση του παραλήπτη κράτους
- Μπορεί να είναι παροχή κεφαλαίων, πρώτων υλών, εργατικού δυναμικού, ή εξειδικευμένης γνώσης
- Διμερής ή πολυμερής (μέσα από διεθνή οργανισμό, π.χ. ΕΕ)
- Ανθρωπιστική (επείγουσα, αντιμετώπιση πρώτων αναγκών) βοήθεια είναι διαφορετική από την αναπτυξιακή βοήθεια (μακροπρόθεσμα εγχειρήματα)
- Μπορεί όμως να συνοδεύεται από δεσμεύσεις
- Τα δάνεια συχνά κατασάσσονται ως διεθνής βοήθεια

Διεθνής βοήθεια (ή εξωτερική βοήθεια)

- Παρά τις ποικίλλες πρωτοβουλίες, τα επίπεδα παραμένουν χαμηλά
- Μόνο 5 κράτη του ΟΟΣΑ (Νορβηγία, Λουξεμβούργο, Δανία Σουηδία και Ολλανδία) εκπλήρωσαν το στόχο του ΟΗΕ να δώσουν 0.7% του ΑΕΠ τους σε διεθνή βοήθεια
- Αντίθετα στις ΗΠΑ, η διεθνής (κρατική) βοήθεια ήταν μόλις 0,16% τι 2007. Ωστόσο σε αυτό δεν συνυπολογίζεται η ιδιωτική αναπτυξιακή βοήθεια που είναι πολύ μεγαλύτερη (από ιδρύματα, επιχειρήσεις, ΜΚΟ, κλπ.)
- Γενικά τα επίπεδα διεθνούς βοήθειας παραμένουν χαμηλά
- Παρά τη σημαντική βοήθεια που έχει λάβει η Αφρική τις τελευταίες δεκαετίες, η φτώχεια δεν έχει μειωθεί
- Ζήτημα διαφθοράς: στα αυταρχικά καθεστώτα η διεθνής βοήθεια υποκλέπτεται από τις ελίτ
- 1990- προγράμματα διεθνούς βοήθειας, υπογραμμίζουν την ανάγκη τα κράτη να πληρούν τα κριτήρια της «χρηστής διακυβέρνησης»

Ελάφρυνση χρέους

- Συμφωνίες για διαγραφή ή μείωση του εξωτερικού χρέους σε «βιώσιμα» επίπεδα
- Συχνά συνδέονται με δεσμεύσεις για χρηστή διακυβέρνηση

Ελάφρυνση χρέους

- Το 1982 το Μεξικό ανακοίνωσε ότι δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το χρέος του
- Πολλές τράπεζες στο Βορρά αντιμετώπισαν ενδεχόμενο χρεοκοπίας
- Πολύ δαπανηρή η εξυπηρέτηση του χρέους για κράτη με μικρή οικονομική αποδοτικότητα, εις βάρος επενδύσεων στις δημόσιες δαπάνες και στην ανάπτυξη
- Εκστρατεία για την ελάφρυνση του χρέους
- ΠΤ και ΔΝΤ συμφώνησαν στην ελάφρυνση του χρέους των 40 φτωχότερων κρατών, π.χ. Ουγκάντα
- 2006, 26 κράτη είδαν το χρέος τους να μειώνεται κατά 62 δις δολάρια